PRIPREME ZA DRŽAVNU MATURU

HRVATSKI JEZIK

PRAVOPIS, GRAMATIKA, POVIJEST JEZIKA

SKRIPTA

PRAVOPIS ILI ORTOGRAFIJA

- jezikoslovna disciplina koja propisuje pravila o pisanju

- **pravogovor** ili **ortoepija**: jezikoslovna disciplina koja propisuje pravila o izgovoru glasova i riječi u izgovornoj cjelini

- **jezična norma**: sustav pravila kojima se određuje što je u standardnom jeziku pravilno, a što nije

VELIKO I MALO SLOVO

- velikim slovom pišu se:

- vlastita imena, prezimena, nadimci, imena stanovnika kontinenata, država, pokrajina, naroda (*Afrikanac, Europljanin, Europljanka, Zagrepčanin, Zagrepčanka, Kutinjanin, Kutinjanka, Slavonac, Romi, Nijemci, Madžarska / Mađarska*...)

- sve riječi u (osim veznika i prijedloga) u imenima država, naseljenih mjesta, gradova (*Južna Amerika, Babina Greda, Sveti Petar u Šumi, Sveti Martin pod Okićem, Austro-Ugarska Monarhija, zamjene službenih imena – Lijepa Naša*...)

- samo prva riječ imena trgova, planina, rijeke, zemljopisnih područja, građevine, institucije, blagdana, javnog skupa (kongresa, simpozija, sjednice), županija, nagrada, političkih stranaka, knjiga, novina, jasno utvrđenih povijesnih događaja, riječi iz počasti (*Trg bana Josipa Jelačića, Sisačko-moslavačka županija, Vukovarska ulica, Gornji grad (dio grada), Masleničkі most, Tunel Učka, Nobelova nagrada, Znanstveni skup o Miroslavu Krleži, I. slavistički kongres, Drugi svjetski rat ili II. svjetski rat, Narodne novine, Zlatarovo zlato, Nova godina, Dan domovinske zahvalnosti, Svi sveti, Tijelovo, Sveta tri kralja, Hrvatska stranka prava, Dalmatinska zagora (zemljopisni pojam)...). Gorski kotar, Hrvatsko zagorje, Imotska krajina, Ravni kotari* (područja Hrvatske)*. Bliski istok, Srednji istok, Daleki istok*, ali: *jugoistočna Europa, istočna Slavonija, južna Hrvatska, zapadna Bosna* (navedeni atributi samo pokazuju položaj).

- *Požeško-slavonska županija, Brodsko-posavska županija, Vukovarsko-srijemska županija* i dr.

- kao opće imenice *bog, boginja, božica* pišu se malim početnim slovom: bog Zeus, boginja Hera, božica Vesna. Kad se imenicom *bog* označuje

osobno ime božanstva, tada je ta imenica vlastito ime i piše se velikim početnim slovom. U toj se službi velikim početnim slovom pišu i nazivi koji zamjenjuju vlastito (osobno) ime *Bog*: *Alah, Gospodin, Svemogući, Svevišnji* i dr.

- kad je imenica *Bog* u službi osobnog imena , tada se ti nazivi pišu malim početnim slovom: *gospodin Bog, svemogući Bog, svevišnji Bog*.

- *Blažena Djevica Marija, Majka Božja Bistrička, Gospa Lurdska, Sveto Trojstvo, Jaganjac Božji, U ime Oca i Sina i Duha Svetoga*.

- imena nebeskih (astronomskih) tijela: *Zemlja, Sunce, Venera, Veliki medvjed, Kumova slama, Mala kola, Mliječna staza*…

- malim slovom pišu se:

- pridjevi na –ski, -čki, -ćki, -ški izvedeni od osobnih imena ili od imena naroda (*matoševski, hrvatski, američki, praški*…)

- pridjevi od imena blagdana, književna razdoblja i povijesna razdoblja (*realizam, renesansa, narodni preporod, ilirizam*…)

- mjerne jedinice, predmeti i pojmovi nastali prema vlastitom imenu (*amper, kulon, žilet*…)

- pripadnici, sljedbenici društvenih, kulturnih pokreta, stranaka i sl. (*ilirac, aristokrat, pravaš, franjevac, nobelovac*…)

- imena titula, atribut sveti uz imena svetaca (kralj Tomislav, sveti Antun[1], akademik Katičić)

ALTERNACIJA IJE/JE/E/I

- kraćenje korijenskog sloga –ije > -je

- u komparativu i superlativu pridjeva (*lijep > ljepši; vrijedan > vredniji, vrjedniji; blijed > bljeđi; bijel > bjelji > najbjelji*)

- u uvećanicama (augmentativima): *svijet – svjetina*

- u umanjenicama (deminutivima) na -ić, -čić, -ica, -čica (*djelić, korjenčić, rječica, cjevčica*)

- u pridjevima na -ast, -cat, -it (*cjevast, rječit*)

[1] sveti Antun (svetac), Sveti Antun (blagdan), Sveti Antun (crkva), crkva svetog Antuna

- u tvorenicama m.r. na -ač, -ar i imenica ž.r. koje se izvode od njih (*pripovijedati > pripovjedač, mlijeko > mljekar, cvijet > cvjećar)*

- u tvorenicama na -ota, -oća, -ina, -ovit (*slijep > sljepoća, lijep > ljepota, pijesak > pjeskovit*)

- duljenje kratkog sloga -je > -ije

- ako svršeni glagol u osnovi ima -je, a od njega tvorimo nesvršeni glagol i glagolsku imenicu, te riječi imaju -ije (osim ako u svršenom glagolu u osnovi nije riječ *mjera, mjesto, sjesti*): *razumjeti – razumijevati, razumijevanje; preletjeti – prelijetanje, prelijetati; dospjeti – dospijevanje, dospijevati*

- ako je u osnovi svršenoga glagola riječ mjera, mjesto, sjesti – ne dolazi do duljenja kratkog sloga, dakle -je ne prelazi u –ije: *odmjeriti – odmjeravati, odmjeravanje; namjestiti – namještati, namještanje, zasjesti – zasjedati, zasjedanje*

- u tvorbi imenica od glagola s predmetkom pred- u jednih se imenica dulji u prije-

prelaziti – prijelaz; prenositi – prijenos

PAZI!

- pisanje glagolskog pridjeva radnog: *htjeti, smjeti, vidjeti – htio, smio, vidio* (a ne htjeo, smjeo, vidjeo)

- dopuštene su i neke dvostrukosti: *osmijeh/osmjeh, naslijeđe/nasljeđe*

brijeg – brjegovi, bregovi

spriječiti – sprječavati, sprečavati

- razlikuj značenja riječi: *crnjeti* – postajati crn; *crniti* – činiti što crnim

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

- riječi *auto, audio, kino, video, radio, foto* pišu se sastavljeno kada čine prvi dio složenice (*autocesta, radiopostaja, videosnimka, audiovizualan...*)

- negacija se u pravilu piše odvojeno od glagola (*ne znam, ne mogu,* dvostrukost *ne ću/neću*, ali *nisam, nemam, nedostajem*)

- višečlani brojevi pišu se rastavljeno: *pedeset dva, sto pedeset tisuća, četiri stotine*

- sastavljeno se pišu imena stanovnika naseljenih mjesta koja se inače pišu rastavljeno: *Dugo Selo – Dugoselac, Široki Brijeg – Širokobriježanin, Babina Greda – Babogredac*

Ne valja rastavljati riječi na slogove:

- jednosložne riječi (*rat, sat, prst*)
- prenositi u drugi redak jedan glas ili sam suglasnički skup, npr.: vjerova-o, prira-st
- u domaćim i stranim riječima odvajati one dvoslove kojima se piše jedan glas (lj, nj, ije/je), dakle pogrešno je kol-je-no (ispravno *ko-lje-no*), sn-je-go-vi (*snje-go-vi*), di-je-te (nego *dije-te*). Dvoslov je jedan glas i zato on cijeli pripada jednom slogu pa riječi koje imaju dvoslove dijelimo na slogove tako da *je* (ije) pripadne jednom slogu, npr. *lije-po, mlije-ko*
- nositelj sloga je samoglasnik, no može biti i suglasnik r pa se tada zove **samoglasno** (vokalno, slogotvorno) **r:** *pr-va-šić, dr-ve-no, prst*
- ako polusloženicu (bruto-težina, pire-krumpir, rak-rana, net-dohodak) želimo rastaviti na kraju retka, tada se spojnica ostavlja na kraju retka, ali i piše na početku idućeg:

  gore-

  -dolje

PISANJE RIJEČI IZ DRUGIH JEZIKA

- vlastita imena u kojima je završno -o naglašeno zadržavaju to -o u čitavoj promjeni i tvorbu pridjeva: *Hugo – Hugoa, Hugoov*

- muška imena koja završavaju na muklo -e (e koje se ne čita), zadržavaju to -e u čitavoj promjeni i u posvojnom pridjevu: *Moliere – Molierea, Moliereov; Shakespeare – Shakespearea, Shakespeareov* (*šekspirovsko kazalište*), *Baudelaire, Baudelairea* (*bodlerovski stih*)

- u romanskim vlastitim imenima na -ca (izgovorno -ka) valja u deklinaciji i posvojnom pridjevu pisati k: *Bianca, Bianke, Bianki; Petrarca, Petrarke, Petrarki* → Hrvatski školski pravopis (2005.) nalaže pak: *Tosca, Tosce, Toskin, Petrarca, Petrarce, Petrarkin*

- u vlastitim imenima koja završavaju na -i, -y ili (u engleskom) -ee umeće se između osnove i nastavka j, npr. *Kennedy, Kennedyja, Kennedyju,*

Vigny, Vignyja, Vignyju; *Leopardi, Leopardija, Leopardiju*; ako pak y služi kao pravopisni znak ili se -i, -y čitaju kao j, onda pišemo *Kalay, Kalaya, Kalayu; Merimee, Merimeea; Boccaccio, Boccaccia*

- pridjevi na -ski pišu se izvorno do morfemske granice, npr. *newyorški, mùnchenski, luksemburški*

REČENIČNI ZNAKOVI

ZAREZ

- nabrajanje / nizanje: *Na nastavi glzbenoga pjevamo, sviramo, plešemo. Učenici su pojurili u školu, u učionice, posjedali u klupe, smirili se i očekivali novu učiteljicu.*

- pravilo odvajanja vokativa zarezom: *Marine, trebaš li pomoć?*

- pravilo pisanja nadnevaka: *Kutina, 9. veljače 2013.* ili *U Kutini 9. veljače 2013.*

- **naknadno dodavanje:** *Ana, njihova profesorica matematike, bila je dobra djevojka.*

- vokativ se odvaja zarezom bez obzira na kojem je mjestu u rečenici: *Dođi pred ploču, Ivice. Dođi, Ivice, pred ploču.*

- modalne riječi koje izražavaju naš stav (da, ne, možda, sigurno, naprotiv, vjerojatno, doista...) odvajaju se zarezom: *Da, doći ću. Doista, dobio si peticu.*

- **suprotnost**: zarez ispred suprotnih veznika *a, ali, nego, već, no*

- **isticanje:** ispred *i to, to jest (tj.)*

- **inverzija:** kada zavisna rečenica dolazi ispred glavne: *Tko rano rani, dvije sreće grabi.*

CRTICA

- upotrebljava se za označavanje stanke (jače od one izražene zarezom) ili umjesto navodnika

NAVODNICI[2]

[2] Korisno je znati: Pišete li nešto na računalu, funkcija italic (nakošena slova) istovjetna su navnodnicima, dakle pogrešno je istovremeno nešto pisati nakošeno i u navodnim

“Ne vidi se baš ništa“, reče vozač. “Zar baš ništa?“ upita putnica. “Ništa, magla je!“ odgovori vozač. → ako upravni govor završava uskličnikom ili upitnikom, ne pišemo zarez

“Bio sam“, odgovori sin, “s prijateljima na nogometu.“

- navodnici se mogu zamijeniti crticama: − Bio sam − odgovori sin − s prijateljima na nogometu.

- u nazivu škole pravilo je ovakvo: Osnovna škola “Vladimir Vidrić“ (nominativ, navodnici) ili Osnovna škola Vladimira Vidrića (genitiv, bez navodnika, ovisno o nazivu škole)

POLUNAVODNICI

- kada se u okviru upravnoga govora nađe upravni govor, označavao ga polunavodnicima: U knjizi je pisalo: “Čim je ušao, rekao je: 'Veselim se što vas vidim!'“

PRAVOPISNI ZNAKOVI

- točka, zarez, dvotočje, crtica, spojnica, zagrade, zvjezdica, izostavnik, znak jednakosti, znakovi < i >, križić, luk, kosa crtica

- služe da se odredi kako se što čita

Točka

- iza rednih brojeva (arapskih i rimskih)

1910. − 1975. ili od 1910. do 1975.

Zarez

- kao desetinski znak za razlikovanje cijelih brojeva 6,2

Crtica (−)

(duži znak od spojnice)

- zamjenjuje prijedlog *do,* relacije: *autocesta Zagreb − Kutina, vozio je lokalnom cestom 60 − 80 km/h*

- piše se s bjelinama s obje strane

znakovima (dakle, *nakošeno* ili „nakošeno“)

Spojnica

- piše se bez bjelina s obje strane, upotrebljava se pri rastavljanju riječi na slogove

- između dijelova riječi kad se prvi dio piše brojkom, a drugi slovima ili u polusloženicama: *40-godišnjak, spomen-ploča*

Izostavnik ili apostrof

- umjesto izostaljenog slova (često u pjesništvu): *il', k'o* (ili, kao)

KRATICE

č./čit. - čitaj, *g.* - gospodin, godina (ali i *god.* je godina), *prof., st., str., tzv., dr., usp., tj., rkt.*

P. S. - *post scriptum* (poslije napisanog)

- *ing.* međunarodna kratica za inženjera, *inž.* hrvatska kratica za inženjera

- bez točke: *gđa, gđica, don, fra*

- kratice nastale od početnih slova svakog člana izraza išu se bez točke iza pojedinih slova i sva su slova velika (HAZU, HP, MH, UN, HSLS, HRT) - HRT-a, HAZU-a, HDZ-ovac ili hadezeovac

- kratice u obliku promjenjivih riječi, sklanjaju se kao vlastita imena i pišu se velikim početnim slovom (*Ina, Hina, Nama - Ine, Hine, Name*)

- *HRK* - međunarodna oznaka za hrvatsku novčanu jedinicu; *kn* - hrvatska oznaka

GRAMATIKA

Fonetika i fonologija

Fonem: najmanja jezična jedinica koja nema svoje značenje, ali ima razlikovnu (distinktivnu) funkciju

- **fonološka opreka** ili **opozicija** (razlika između dvaju ili više glasova koja se može upotrebljavati za razlikovanje riječi, njihova oblika i značenja)

- inicijalna pozicija (*sat − rat, kob − sob, pir − mir)*
- medijalna pozicija (*rod - rad, pod - pad, kip - kup*)

- finalna pozicija (*roj - rod, poj - pod, rad - raj*)

- hrvatski jezik ima 32 fonema (osim 30 grafema, čine ga samoglasno r i dvoglasnik ie)

- fonemi se pišu u kose zagrade / /

- **fonologija:** znanstvena disciplina koja proučava foneme, tj. funkcionalna svojstva glasova

- **grafem ili slovo:** pisani znak za fonem

- **grafematika:** znanstvena disciplina koja proučava prijenos fonema u grafeme; hrvatski latinični grafijski sustav ima 27 jednoslova, 3 dvoslova (dž, lj, nj), 1 troslov (ije) i 1 bez posebnoga glasa (samoglasno r)

- **fon** ili **glas:** najmanja govorna jedinica

- **fonetika:** znanstvena disciplina koja proučava akustična i artikulacijska svojstva glasova

- **alofon:** varijanta fonema, razlika u izgovoru uvjetovana je mjestom u riječi (A**n**a - A**n**ka, **m**ama - tra**m**vaj)

DIOBA GLASOVA

- podjela prema slogotvornosti: a) slogotvorni glasovi ili samoglasnici

b) neslogotvorni glasovi ili suglasnici

Podjela suglasnika

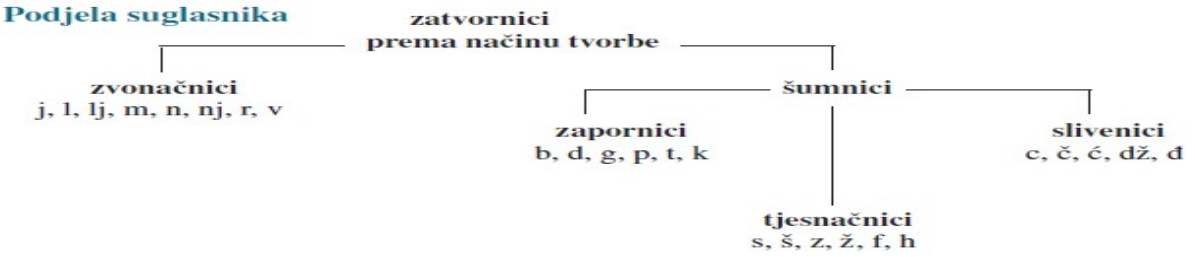

- zvonačnici se zovu i poluotvornici ili sonanti
- zapornici se zovu i praskavci, eksplozivi, okluzivi, pregradnici
- tjesnačnici se zovu i strujnici, frikativi
- slivenici se zovu i prekidni tjesnačnici, afrikate, polupregradnici

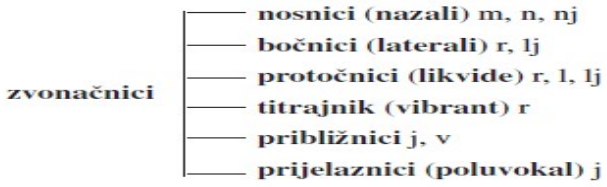

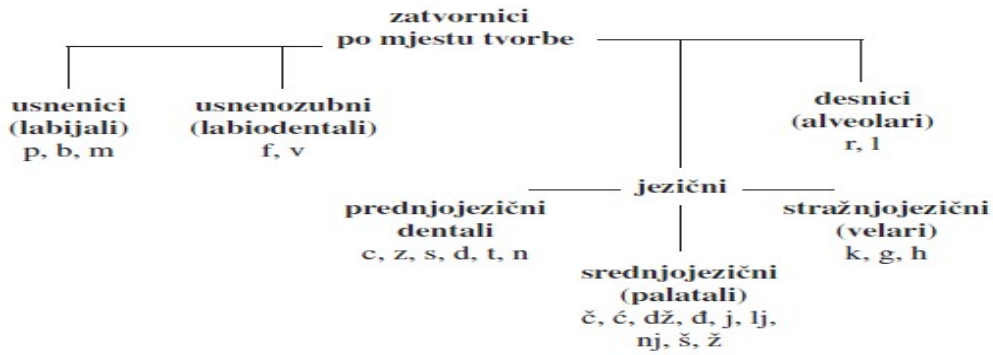

- k, g, h su jedrenici

Podjela glasova po zvučnosti

zvučni	b	d	g	dž	đ	z	ž	-	-	-
bezvučni	p	t	k	č	ć	s	š	f	c	h

Glasovne promjene/pravila

Naziv promjene	Definicija	Primjer
I. PROMJENA JEDNOGa GLASA POD UTJECAJEM DRUGOG		
1. Sibilarizacija	k, g, h + i > c, z, s	*vojnik – vojnici, bubreg – bubrezi, orah – orasi*
2. Palatalizacija	k, g, h + i, e > č, ž, š	*vojnik – vojniče, Bog – Bože, duh – duše*
3. Jotacija	nepalatalni palatalni suglasnik + j > suglasnik	*žut + ji > žući, crn + ji > crnji* - palatali su: *č, ć, dž, đ, j, lj, nj, š, ž*
4. Jednačenje po zvučnosti Sz | b | d | g | dž | đ | z | ž Sb | p | t | k | č | ć | s | š f ch	Sz + Sb > SbSb Sb + Sz > SzSz Iznimke: a) d + c, č, s, š ≠ t b) u složenicama s *ispod-* i *iznad-*	*od + pisati > otpisati* Sz = suglasnik zvučni Sb = suglasnik bezvučni *svat + ba > svadba* npr.: *odcijepiti, odčepiti, odspavati, odšetati* npr.: *ispodprosječan, iznadprosječan*
5. Jednačenje po mjestu tvorbe	s + č, ć > š z dž, đ > ž j, lj, nj š, ž n + b, p = n (u složenicama) n + b, p = m (u izvedenicama) h + č, ć = š	npr.: *pis + čev > piščev* npr.: *jedanput* (složenica je složena od dviju riječi) npr.: *stambeni* (izvedenica je izvedena od jedne riječi) npr. *orah + čić > oraščić;* *drh + ćem > drščem*

II. NEPOSTOJANI SAMOGLASNICI		
6. Nepostojano *a*	- *a* koje ne postoji u svim oblicima jedne riječi, nego samo u nekima	npr.: jd. N *početak* G *početka*
7. Nepostojano *e*	- kad se imena mjesta (toponimi) prenose iz narječja u standardni jezik	npr.: jd. N *Čakovec* G *Čakovca*
III. OSTALE PROMJENE		
8. Vokalizacija (zamjena *l* u *o*)	- u nekih riječi glas *l* mijenja se u *o*	npr.: Jd. N *slušalac* G *slušaoca* Mn. N *slušaoci* G *slušalaca*
9. Navezak ili pokretni samoglasnik	-na kraju nekih riječi dolaze samoglasnici bez kojih ta riječ može biti, a da se nimalo ne mijenja njezino značenje	npr.: *tvog – tvoga* *dobrog – dobroga*
10. Gubljenje suglasnika	- kad se u standardnom jeziku dva ista suglasnika nađu jedan kraj drugoga, jedan se gubi IZNIMKE 1. oba suglasnika ostaju kad je to potrebno radi lakšeg razumijevanja 2. u superlativu pridjeva	npr.: *bezzvučan > bezvučan* npr.: *poddijalekt* npr.: *najjednostavniji*

- epenentsko l: u okviru jotacije u skupinama *pj, bj, mj, vj* umeće se *l* koje se s glasom *j* stapa u *lj* (zdravlju, ljubavlju, kaplju, grmlje...)

NAGLASCI

- istodobni ostvaraj jačine, dužine, tona kojim ističemo jedan slog u riječi

- četiri vrste naglasaka u hrvatskom standardnom jeziku:

- dugosilazni naglasak je dug naglasak sa silaznim tonom [môre; prâvda, dan, sin, tijelo]
- dugouzlazni naglasak je dug naglasak s uzlaznim tonom [rúka; táma, glava, rijeka]
- kratkosilazni naglasak je kratak, odsječen naglasak silaznog tona [kȕća; slàma, san, ljeto]
- kratkouzlazni naglasak je kratak naglasak uzlaznog tona [nòga; vòda, staza, zemlja, selo]

Pravila naglašavanja:

1. jednosložne riječi imaju samo silazne naglaske
2. dvosložne riječi imaju bilo koji naglasak samo na prvom slogu
3. trosložne i višesložne riječi imaju bilo koji naglasak na prvom slogu, a na unutarnjem samo uzlazne
4. naglasak ne može stajati na posljednjem slogu (osim kod riječi stranog podrijetka - meni, tabu)

- **zanaglasna dužina:** nalazi se samo u zanaglasnim slogovima (-)

Nenaglašene riječi (nenaglasnice)

- zanaglasnice (naslonjenice, enklitike): s naglašenom riječju ispred sebe čine jednu naglasnu cjelinu (*me, mi, te, ti, ga, mu, nj, joj, je, ju, si, se, nas, nam, vas, vam, ih, im*; nenaglašeni oblici prezenta i aorista pomoćnog glagola biti i htjeti, čestica *li*)

- prednaglasnice (prislonjenice, proklitike): s naglašenom riječju iza sebe stapaju se u jednu naglasnu cjelinu (svi jednosložni prijedlozi, dvosložni prijedlozi *među, mimo, prema, preko*, prijedlozi *između, iznad, ispod, ispred,* veznici *a, da, i, ni,* čestica *ne*)

MORFOLOGIJA

- vrste riječi: a) promjenjive (imenice, zamjenice, pridjevi, glagoli, brojevi)

b) nepromjenjive (prilozi, prijedlozi, usklici, veznici, čestice)

- **morfem:** najmanja jezična jedinica koja ima svoje značenje

- **morf:** izraz morfema

- **morfologija (oblikoslovlje):** znanstvena disciplina koja proučava morfeme

Vrste morfema:

- oblikotvorni: nose gramatičko značenje riječi i služe za tvorbu oblika riječi (škol-**a**, N, jd., ž.r.); neke riječi imaju i tzv. nulti morfem (koji nema svoj izraz, no ima gramatičko značenje - npr. grad**Ø** - N, jd., m.r.
- rječotvorni - za stvaranje novih riječi (**škol,** za *školarina, školarac…*)
- alomorf (varijanta istog morfema): poI**ruk**Ia - poI**ruč**Iiti
- korijenski morfem: označava se slovom R (lat. *radix*), središnji morfem
- prefiksalni morfem: ispred korijenskog, označava se slovom P (lat. *prefixum*)
- sufiksalni morfem: iza korijenskog, označava se slovom S (lat. *sufixum*)

- morfemska analiza: rastavljanje riječi na morfeme (pred/škol/a)

P R S

IMENICE

- promjenjiva vrsta riječi kojom se imenuju bića, stvari i pojave

- konkretne ili stvarne (knjiga, ploča, olovka)
- apstraktne ili mislene (mašta, duša, bijeg)
- opće imenice
- vlastite imenice

- **singularia tantum:** imenice koje imaju samo jedninu (neke zbirne ili gradivne imenice kao *mlijeko, snoplje, meso, bakar, pjevanje, zdravlje*)

- **pluralia tantum:** imenice koje imaju samo oblik za množinu (*grablje, ljestve, usta, vrata, leđa*)

- neke imenice imaju dugu i kratku množinu: *vitez → vitezovi, vitezi* (duga množina tvori se umetanjem morfema *-ov* kad je osnova nepalatal, odnosno *-ev* kad je osnova palatal, npr. *zec → zečevi, otac → očevi*

- gramatičke kategorije: rod, broj, padež

- **kosi (zavisni) padeži: G, D, A, L, I**

- nezavnisni padeži: N, V

ZAMJENICE

Osobne ili lične: *ja, ti, on, ona, ono, mi, vi, oni, one, ona*

Posvojne: *moj, tvoj, njegov, njezin, naš, vaš, njihov*

Povratne: *sebe, se*

Povratno-posvojna: *svoj*

Upitno-odnosne*: tko, što, koji, čiji, kakav, kolik*

Pokazne: *ovaj, ovakav, ovolik, taj, takav, tolik, onaj, onakav, onolik*

Neodređene*: netko, nešto, nekakav, nečiji, nitko, ništa, itko, svatko, ma tko, tko god, bilo tko*

PRIDJEVI

- kazuju kakvo je što, čije je što i od čega je što

- opisni, posvojni, gradivni, određeni (odgovaraju na pitanje koji? i označavaju određeni, izabrani predmet, pojam (*crveni, žuti, veliki cvijet*), neodređeni (odgovaraju na pitanje kakav? i utvrđuju kvalitetu, osobinu, svojstvo predmeta (*crven, žut, velik*)

- **komparacija** ili **stupnjevanje pridjeva:**

- pozitiv (*bijel*), komparativ (*bjeljī*), superlativ (*najbjeljī*)

GLAGOLI

Glagoli po značenju:

- **glagoli radnje** - namjerno djelovanje (*saditi, plivati, roniti*)
- **glagoli stanja** - nedjelovanje (*šutjeti, drijemati, spavati*)
- **glagoli zbivanja** - nenamjerno djelovanje i djelovanje u kojemu su uzročnici prirpdni zakoni (*listati, rasti, sazrijevati*)

Glagoli po vidu:

a) **svršeni**: izriču radnju koja je svršena djelomično ili u cjelosti: *dospjeti, proliti, dati, baciti*

b) **nesvršeni**: izriču radnju koja u određenom vremenu nije svršena: *dospijevati, prolijevati, bacati, ubacivati, nalaziti*

Glagoli po predmetu radnje:

a) **prelazni**: glagoli koji uza se imaju imenicu u akuzativu:
Baka *peče* kolače.

b) **neprelazni**: glagoli koji uza se nemaju imenicu u akuzativu:
Dječak *sjedi* na klupi.

c) **povratni**: glagoli koji uza se imaju povratnu zamjenicu *sebe, se*:
Djeca *se igraju*.

JEDNOSTAVNI GLAGOLSKI OBLICI

INFINITIV (neodređeni oblik):

-ti: piti, pjevati, biti, pisati...

-ći: reći, stići, leći, pobjeći...

PREZENT (sadašnje vrijeme):

-em: tresem

-jem: pijem

-im: mislim

-am: čitam

AORIST (prošlo svršeno vrijeme; tvori se samo od svršenih glagola):

-oh, -e, -e, -osmo, -oste, -oše (*odoh*)

-h, -, -, -smo, -ste, -še (*udarih*)

IMPERFEKT (prošlo nesvršeno vrijeme; tvori se samo od nesvršenih glagola):

- ah, -aše, -aše, -asmo, -aste, -ahu (*zvah*)

-jah, -jaše, -jaše, -jasmo, -jaste, -jahu (*bijah*)

-ijah, -ijaše, -ijaše, -ijasmo, -ijaste, -ijahu (*vucijah*)

PERFEKT (prošlo vrijeme): *Rekla sam nešto.*

PLUSKVAMPERFEKT (pretprošlo vrijeme): *Bila sam rekla nešto. Bijah rekla nešto.*

FUTUR I. (buduće vrijeme): *Reći ću nešto.*

FUTUR II. (predbuduće vrijeme): *Budem rekla nešto.*

GLAGOLSKI PRIDJEV RADNI: *-o, -ao, -la, -lo, -li, -le, -la* (*radio, pisao*)

GLAGOLSKI PRIDJEV TRPNI: *-n, -t, -en, -jen* (*napisan, okrenut, udaren, oguljen*)

Glagolski načini:

IMPERATIV (zapovjedni način)

Čitaj! Neka čita! (u 3. l dodajemo *neka*)

KONDICIONAL I. (pogodbeni način; sadašnjost, svevremenost): *Rekla bih nešto.*

KONDICIONAL II. (pogodbeni način; prošlost): *Bila bih rekla nešto.*

GLAGOLSKI PRILOZI

a) **sadašnji** (tvori se od nesvršenih glagola): *udarajući*

b) **prošli** (tvori se od svršenih glagola): *udarivši*

BROJEVI

- glavni: osnovni (*jedan, dva*...)

izvedeni (*jedanaest, dvanaest*...)

- redni

- **brojevne imenice:** značenjem brojevi, a oblikom imenice (*dvije, dvoje, dvojica*)

- **brojevni pridjevi:** riječi značenjem brojevi, a oblikom pridjevi (*dvoja*)

- **brojevni prilozi:** značenjem brojevi, oblikom prilozi (*dvadesetak*)

PRILOZI: izražavaju okolnosti (mjesto, vrijeme, način, uzrok, količinu) vršenja radnje

PRIJEDLOZI: izražavaju odnose među bićima, stvarima, pojavama

- s dativom: *k/ka, nasuprot, unatoč, usprkos*

- s lokativom: *na, o, po, prema, pri, u*

VEZNICI: povezuju riječi ili rečenice

USKLICI: izražavaju osjećaj, raspoloženje, zvuk (*Uh!*)

ČESTICE: služe za oblikovanje i preoblikovanje rečenica i rečeničnih dijelova (*zar, ne, li, god, čak, upravo, eto, eno, neka*)

SINTAKSA

- sintaktičke jedinice: riječ, sintagma, rečenica

- **sintagma (spoj riječi):** sintaktička jedinica sastavljena od najmanje dvije punoznačne riječi koje su međusobno povezane

- **rečenica:** sintaktička jedinica namijenjena sporazumijevanju kojom se prenosi potpuna i razumljiva obavijest

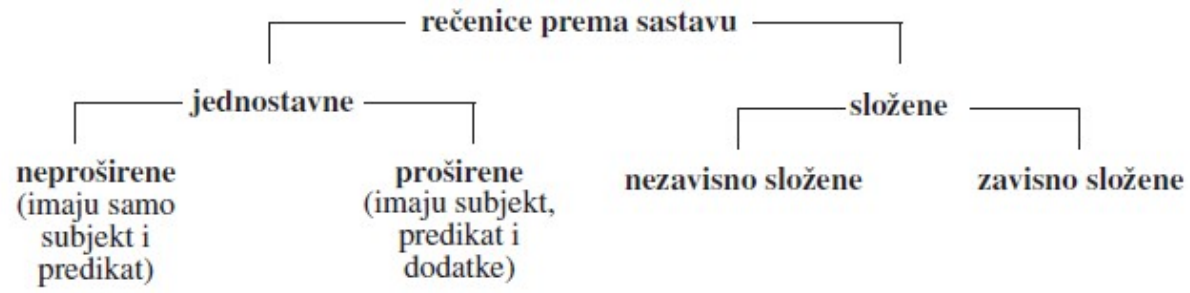

Služba riječi u rečenici: subjekt, predikat, atribut, apozicija, priložne oznake

Gramatičke veze među članovima sintagme:

- sročnost (kongruencija): glavna i zavisna sastavnica podudaraju se u rodu, broju i padežu (*crvena jabuka, dobri učenici*)

- **upravljanje (rekcija):** glavna sastavnica upravlja gramatičkim svojstvima zavisne sastavnice (*gledamo televiziju; malo sreće; pisati pismo*)

- pridruživanje: zavisna je sastavnica nepromjenjiva (*trčimo brzo, vrijedno raditi*)

Rečenica bez predikata: krnja (eliptična), *Luda noć! Vatra! Požar!*

Rečenica bez subjekta: besubjektna (subjekt se ne može odrediti), *Odnekud bruji. Trebalo bi nekamo pobjeći.*

Rečenica s neizrečenim subjektom: *Nisam znala. Zašto dolaze?*

Nezavisno složene rečenice

- **sastavne:** *i, pa, te, ni, niti*
- **rastavne:** *ili*
- **suprotne:** *a, ali, nego, već, no*
- **isključne:** *samo, samo što, tek, tek što, jedino, jedino što*
- **zaključne:** *zato, stoga, dakle*
- **rečenični niz**

- zarezom se odvajaju suprotne, isključne i zaključne rečenice

Zavisno složene rečenice

- **subjektna:** *Tko najbolje napiše ispit, ići će na izlet.*
- **objektna:** *On traži što je najbolje. Ispričat ću ti koga sam vidjela.*
- **predikatna:** *Djevojka je da bolje nema.*
- **atributna:** *Došla je djevojka koja je moj kuma. Imala je dečka koji je bio profesor.*
- **Priložne: mjesna, vremenska, načinska, uzročna, namjerna, posljedična, pogodbena, dopusna**

LEKSIKOLOGIJA

- jezikoslovna disciplina koja proučava leksik

- **leksem** (grč. *lexis* − riječ): ukupnost svih oblika koje ima jedna riječ (jednoznačnica ili višeznačnica, ukupnost svih sadržaja i izraza neke riječi)

- **leksik**: svi leksemi hrvatskoga jezika

- **standardni jezik:** jezik koji je odabran za opće sredstvo sporazumijevanja nekog naroda ili društva

- **jezikoslovlje** ili **lingvistika:** znanost koja proučava jezik

- **semantika:** dio znanosti o jeziku koji se bavi proučavanjem sadržajne strane jezičnog znaka

- **metafora**: prijenos značenja po sličnosti (*On je lav.* → snažan kao lav)

- **metonimija:** prijenos značenja po stvarnim odnosima / prijenos značenja po bliskosti, *Čitam Krležu.* → čitam njegovo djelo

- **sinegdoha:** vrsta metonimije u kojoj se dio uzima umjesto cjeline: *Tražio je oca njezinu ruku.* → dopuštenje za vjenčanje njegove kćeri; *Nemam niti kune.* → nemam novca

- **homonimi:** leksemi jednakog izraza, a različitog sadržaja (*rak* - životinja, bolest)

- **homografi:** riječi različitog značenja koje se isto pišu, a različito izgovaraju (*pâs - pȁs, lûk - lùk*)

- **homofoni:** riječi različitog značenja koje se isto izgovaraju, a različito pišu (*Rijeka i rijeka, Višnja i višnja, japanka i Japanka*)

- **sinonimi:** riječi istog ili sličnog sadržaja, a različitog izraza (*tuga, žalost*)

- **antonimi (suprotnice):** parovi riječi suprotnoga značenja (*lijepo − ružno, živ − mrtav, crn − bijel otvoriti − zatvoriti, oženjen − neoženjen*)

Vremenska raslojenost leksika: aktivni i **pasivni**

Aktivni leksik

- sadrži sve uobičajene općeupotrebne riječi koje su svaom govorniku poznate i koje nisu zastarjele

Pasivni leksik

- sastoji se od zastarjelih riječi koje više nisu u uporabi, ali i od riječi koje još nisu ušle u opću uporabu

Arhaizmi su leksemi koji su iz aktivnoga leksika prešli u pasivni leksik zbog unutarjezičnih
razloga (npr. *vrač* − nekada je to bio naziv za liječnika).
Historizmi su leksemi koji su prešli u pasivni leksik zbog izvanjezičnih razloga (nestali
su predmeti, pojave koje su oni označavali), npr. *šljivari* − predstavnici nižeg plemstva u
nekadašnjoj Hrvatskoj; *ban, kmetstvo*.

Nekrotizmi: leksemi značajni za leksik nekog pisca, nikada nisu postali dijelom općeg leksika (npr. *ljesit* (*drven*) - Brne Karnarutić)

Leksik na prijelazu

- zastarjelice: leksemi koji se nalaze u prijelaznom leksičkom sloju (*milicija, drug*)

- **pomodnice:** leksemi koji označavaju neku pomodnu pojavu (*bekemica, šilterica*)

- **oživljenice:** leksemi koji se iz pasivnog leksika postupno vraćaju u aktivni (*djelatnik, dužnosnik, putovnica, pristojba, tisuća*)

- **neologizmi** ili **novotvorenice:** leksemi na granici ktivnog i pasivnog, *zatipak* (*tipfeler*)

FRAZEMI

- ustaljeni izrazi sastavljeni od dviju ili više punoznačnica, npr. *hladan kao špricer*, *dosadan kao uš*, *vrijedan kao mrav*, *spor kao puž*…

- frazeologija − jezikoslovna disciplina koja proučava frazeme

- **obilježja frazema:**

1. sastoji se od najmanje dviju punoznačnica
2. nijedna se punoznačnica u frazemu ne smije izostaviti, niti one mogu zamjenjivati mjesta
3. značenje frazema nastaje tako što barem kod jedne od punoznačnica mora doći do značenjske preobrazbe, odnosno pretvorbe
4. značajke frazema mogu se aktualizirati u svim sintaktičkim funkcijama

Podjela frazema

• prema vrsti središnje punoznačnice

imenički (*kamen smutnje*)

pridjevski (*mrtav umoran*)

glagolski (*vedriti i oblačiti*)

priložni (*brže-bolje*)

• prema sintaktičkom ustrojstvu

frazemi rečenice (*Obilazi kao mačak oko vruće kaše.*)

frazemi sintagme (*ni u ludilu*)

• prema podrijetlu

nacionalni frazemi (*mirna Bosna*)
prevedeni frazemi
frazemi biblijskog podrijetla (*čekati manu s neba*)
frazemi antičkog podrijetla (*Kocka je bačena.)*
frazemi stranog podrijetla (npr. franc. *noir sur blanc − crno na bijelo*);
Neprevedeni frazemi stranog podrijetla koriste se u stilski obilježenom izrazu, npr. u jezičnoj
karakterizaciji likova. Mogu se koristiti i u stilski neobilježenom izrazu, npr. kad
se želi pokazati vlastito poznavanje stranih jezika.

Posuđenica je riječ posuđena iz nekog jezika. Leksičko posuđivanje svako je preuzimanje
određene jezične jedinice iz jednog jezika u drugi.
Postoje:
a) unutarjezični razlozi za posuđivanje riječi (preuzimanjem pojma ili predmeta
preuzimaju se i njihovi nazivi)
b) izvanjezični − razlozi za posuđivanje vezani su uz kulturna, gospodarska, znanstvena
i druga zbivanja

Vrste posuđenica
• **internacionalizmi** (posuđenice koje u više jezika imaju gotovo isti izraz i upotrebljavaju
se u jednakom značenju), npr. *turizam*, *agencija*, *policija, demokracija*
• **usvojenice** (posuđenice koje su se prilagodile jeziku primaocu tako da se više
i ne smatraju posuđenicama), npr. *dojam*, *škola*
• **tuđice** (posuđenice koje se nisu u potpunosti prilagodile normama hrvatskoga
jezika), npr. *žiri*, *intervju*, *taksi, bistro, šou*

• **egzotizmi** (riječi koje označavaju neku nacionalnu posebnost), npr. *sombrero*,
lazanje, votka, boršč…
• **eponimi** (nazivi nastali prema imenu koje je postalo naziv), npr. *žilet*, *kaladont,*
aspirin, penkala, petrarkizam…

- **prilagođenice** (toliko prilagođene jeziku primaocu na svim razinama da ih govornici više ne prepoznaju kao posuđenice): *škola, krumpri, temelj*

Onomastika − imenoslovlje, dio leksikologije koji proučava imena
• **antroponimi** − osobna imena, nadimci, prezimena
• **toponimi** − imena mjesta (**ojkonimi/ekonimi** − imena naselja; **oronimi** − imena gora; **hidronimi** − imena voda)
- etnici - imena su stanovnika naseljena mjesta (Zagrepčanin, Kutinjanin)
- ktetici - posvojni pridjevi izvedeni od imena naseljena mjesta (riječki, osječki)[3]
- egzonimi su pohrvaćeni nazivi za strane toponime, nastala zbog dodira kultura i jezika (*Budimpešta - Budapest, Rim - Roma, Beč - Wien*)

TVORBA RIJEČI

- dio gramatike koji proučava promjenu oblika riječi po kojoj dobivamo nove riječi

- granica između tvorbenih jedinica: **tvorbeni šav**: *plivač-ica*

Tvorbeni načini:

- **Izvođenje:**

- ako je tvorenica u tvorbenoj vezi s jednom riječi zove se izvedenica, a način izvođenje

[3] Ako se izvode od stranih imena, mogu se fonetizirati (pisati po izgovoru), a mogu se pisati etimološki do tvorbenog šava, a zatim se dodaje dometak (sufiks), ali je preporučljivije fonetizirati. *njujorški, lajpciški ili newyorški, leipziški*

a) sufiksalna tvorba: najčešći tvorbeni način u hrvatskom jeziku (*pis-ac, brij-ač, zlat-an*)

b) prefiksalna tvorba: tvorbenoj se osnovi predmeće tvorbeni prefiks (*pred-škola, ne-red*)

c) prefiksalno-sufiksalna tvorba: uz tvorbenu se osnovu istovremeno veže prefiks i sufiks (*pred-škol-ski, pri-mor-ski*)

- **Slaganje:**

- ako je tvorenica u tvorbenoj vezi s dvjema riječima zove se složenica, a takav način tvorbe slaganje

a) slaganje: tvorenica nastaje od dvaju osnovnih leksema pomoću spojnika ili interfiksa (tu ulogu imaju samoglasnici *o, e, i*), a takvim načinom nastaju:

- čiste složenice: *dom-o-ljub, roman-o-pisac* (imaju jedan naglasak)

- polusloženice: rak-rana, spomen-ploča (imaju dva naglaska, povezani spojnicom, prvi dio se ne sklanja)

b) srastanje: najmanje dvije osnovne riječi srastaju u tvorenicu: *kućevlasnik, dangubiti*

c) složeno-sufiksalna tvorba: složenica nastaje istovremenim djelovanjem dvaju tvorbenih načina: slaganja i sufiksalne tvorbe: *deset-o-godiš-nji, osnovn-o-škol-ac*

Postoje i ovi načini tvorbe:

- mocijska tvorba: tvorba imenice jednog roda od imenice drugog roda s razlikom u spolu, *zec − zečica, lisac − lisica*

- **preobrazba:** prijelaz jedne riječi iz jedne vrste u drugu: imenica, pridjev *mlada*, imenica *Hrvatska* i pridjev *hrvatska*

- **kratice:** nastanak nove riječi skraćivanjem drugih (Nama → Narodni magazin)

RJEČNIK

• **rječnik** − knjiga koja sadrži riječi nekoga jezika s objašnjenjima

• rječnici − enciklopedijski enciklopedije općí
leksikoni posebni
− jezični − prema broju jezika (jednojezični, dvojezični…)
− prema opsegu (mali ili džepni, srednji ili priručni, veliki)
− prema sadržaju (općejezični, posebni ili specijalni)
• **leksikograf** − osoba koja sastavlja rječnik; leksikografija − znanost o rječnicima
• rječnički članak / leksikografska jedinica
− natuknica
− odrednice (gramatičke, etimološke, normativne, stilističke), uputnice
• **rječnički članak** − skup obavijesti koje su u rječniku vezane uz jednu natuknicu
• **natuknica ili lema** − riječ koja se u rječniku objašnjava
Podaci koji se u rječniku donose iza natuknice zovu se odrednice.
• **Odrednice** mogu biti:
- gramatičke − daju gramatičke podatke o natuknici
- etimološke − daju obavijest o korijenu natuknice ili o jeziku iz kojeg natuknica potječe
- normativne − određuje pripada li riječ standardnom, dijalektalnom ili razgovornom
leksiku
- stilističke − daju obavijest o stilskoj obilježenosti (ili neobilježenosti) natuknice.

FUNKCIONALNA RASLOJENOST JEZIKA (FUNKCIONALNI STILOVI)

STIL je **način pisanja** odnosno **izbor jedne od različitih jezičnih mogućnosti** za izricanje istog sadržaja. Jezični izbor ovisi o funkciji teksta.
STILISTIKA proučava funkcionalnu stranu uporabe jezičnih jedinica.
STILEM je stilistički obilježen izraz.

Funkcionalni stilovi u hrvatskom standardnom jeziku

1. **KNJIŽEVNO-UMJETNIČKI STIL** (**dramski, prozni, pjesnički**) – značajke: subjektivnost, osjećajnost, prenesena značenja; obuhvaća sve leksičke slojeve hrvatskoga jezika; **poetizmi** – leksemi karakteristični za pjesnički podstil (*plam, sanak*)
2. **PUBLICISTIČKI STIL** – s 1. hibridni podstilovi: **esejistički, reportažni, polemički, feljtonistički**; podstilovi: **usko publicistički i novinarski** –subjektivnost i objektivnost, poetizmi i stručni leksemi
3. **ZNANSTVENI STIL** – podstilovi: **znanstveno-popularni, strogo znanstveni**; značajke: objektivnost, misaonost, stručni nazivi ili termini
4. **ADMINISTRATIVNI STIL** – podstilovi: **poslovni, zakonodavno-pravni, diplomatski, politički**; značajke: objektivnost, nema prenesenih značenja, sažetost
5. **RAZGOVORNI (kolokvijalni) STIL** – svakodnevni leksik:
   - **kolokvijalizmi** (leksemi svojstveni jeziku izravne **neslužbene** komunikacije, nema ih u biranom jeziku; posebna tzv. razgovorna gramatika, poštapalice, redukcija suglasnika (*ko, jel*), naglasci...
   - **žargonizmi** (pripadaju dobno ili profesionalno izdvojenim društvenim skupinama – učenici, liječnici, sportaši, kriminalci, hakeri; *kulja,skinuti, popaliti*)
   - **vulgarizmi** (*verba obscena*; ekspresivne riječi najniže stilske razine, etički neprihvatljive, izvan norme; prostačke, grube, nepristojne); često iz tabuiziranih područja, npr. seksualnosti.

POVIJEST JEZIKA

SREDNJOVJEKOVNA PISMENOST (9./10. st. − 15. st.)

• početak hrvatske pismenosti i književnosti
• hrvatska srednjovjekovna književnost je **trojezična** (hrvatski, latinski, staroslavenski) i
tropismena (glagoljica, latinica, ćirilica)
• pojava tiskanih knjiga
• u 15. stoljeću javlja se književnost na latinskom jeziku čime se hrvatski pisci uključuju
u europski kulturni krug (najznačajniji predstavnici: Marko Marulić, Juraj Šižgorić, Iannus
Pannonius - Ivan Česmički)

Najstariji zapisi

TRPIMIROV NATPIS - najstariji natpis na latinskom jeziku u kojem se spominje ime jednog hrvatskog vladara (845. - 864.)

BAŠĆANSKA PLOČA - darovnica kralja Zvonimira crkvi svete Lucije

- pisana je uglatom glagoljicom i hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika (oko 1100.)

POVALJSKA LISTINA - najstariji benediktinski hrvatski ćiriliski rukopis (1184.)

INKUNABULE:

Prva tiskana knjiga u Europi bila je Guttenbergova *Biblija* iz 1455.
- **prva hrvatska tiskana knjiga**: *Misal po zakonu rimskoga dvora*, **1483**.
Misal čine molitve i pjesme koje se pjevaju u katoličkom bogoslužju.
Nakon *Misala*, 1491. tiskan je *Brevijar po zakonu rimskoga dvora* (brevijar čine molitve
i pjesme za svećenike).
Te se dvije knjige nazivaju hrvatskim inkunabulama (*inkunabula* je latinska riječ, a znači
kolijevka), što je naziv za knjige tiskane u rano vrijeme tiskarstva, do 1500. g.

16. STOLJEĆE

• razvijenost dubrovačko-dalmatinske književnosti (glavni predstavnici: Marko Marulić,
Džore Držić, Šiško Menčetić, Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Marin Držić) s čakavsko-
ikavskim jezičnim elementima
• razvoj književnosti na kajkavskom jeziku
Prve kajkavske tiskane knjige:
Ivan Pergošić, *Decretum tripartitum* (1574.); *Kronika kratka* (1578.)
Antun Vramec, *Postila* (1586.)

Prvo hrvatski tiskani rječnik:
Faust Vrančić, ***Dictionarium*** *quinquae nobillissimarum Europae lingvarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (**1595.)**
- u prijevodu naslov Vrančićeva rječnika glasi *Rječnik pet najuglednijih jezika: latinskog, talijanskog, njemačkog, dalmatinskog i mađarskog*

17. STOLJEĆE

• **Ozaljski krug pisaca** (Petar Zrinski, Ana Katarina Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Ivan
Belostenec) njeguje mješoviti tip književnog jezika u kojem se isprepliću sva tri narječja.
• **Dubrovačko-dalmatinski krug pisaca** (Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Ivan Bunić Vučić)
njeguje štokavsku ikavicu.
• Najpoznatiji predstavnik književnosti na kajkavskom narječju je Juraj Habdelić.
• Budući da **isusovci** diljem Hrvatske otvaraju škole, javlja se velika potreba za rječnicima
i gramatikama.

Prva hrvatska gramatika:
Bartol Kašić (Bartholomeus Cassius), *Institutionem linguae illyricae libri duo* (**1604**.)
- u prijevodu naslov Kašićeve gramatike glasi *Dvije knjige temelja ilirskoga jezika*
- Bartol Kašić značajan je i po tome što je prvi u cijelosti preveo *Bibliju* na hrvatski jezik, ali taj je prijevod ostao u rukopisu

Rječnici:
- **prvi kajkavski rječnik: Juraj Habdelić**, *Dictionar ili reči slovenske* (1670.)
- Jakov Mikalja, *Blago jezika slovniskoga* (1649.;
trojezični(hrvatskotalijansko- latinski), a sadrži i kratku gramatiku napisanu prema Kašićevoj gramatici

18. STOLJEĆE

• Kod mnogih pisaca ovoga razdoblja vidljiva je prevlast novoštokavskog narječja (Andrija
Kačić Miošić, Matija Antun Reljković, Antun Kanižlić). Ta prevlast štokavštine utjecat
će na izbor štokavštine kao temelja standardnom jeziku.
• Pavao Ritter Vitezović iznosi misao da se svaki glas treba bilježiti uvijek istim i jednim
znakom te predlaže neka grafijska rješenja.

Najznačajnija jezikoslovna djela u 18. stoljeću:

- **Ardelio della Bella**, *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728.: *Rječnik talijansko-latinskoilirski;* prvi je sastavljač rječnika koji uz natuknice donosi i primjere iz književnosti
- Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu latinoillyricorum onomatum aerarium* (1740.); *Gazofilacij ili latinsko-ilirska riznica riječi;* najopsežniji kajkavski rječnik (s čakavskim i štokavskim riječima)
- Franjo Sušnik i Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples* (1742.); *Latinski rječnik protumačen ilirski, njemački i mađarski;* smatraju kajkavski, čakavski i štokavski narječjima istoga jezika

19. STOLJEĆE

Pretpreporodna djelatnost

Pretpreporodna je djelatnost vezana uz djela i inicijative trojice hrvatskih velikana: Šime
Starčevića, Maksimilijana Vrhovca i Antuna Mihanovića.

Preporodna djelatnost

Središnja osoba jezične reforme hrvatskoga narodnog preporoda jest **Ljudevit Gaj** − *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisana*, 1830.
- članak *Pravopisz* (u *Danici*), 1835.
- 1835. pokreće novine prvo na kajkavskom, 1836. novine mijenjaju naziv, izlaze na štokavštini
- Gajevi suradnici i sljedbenici:
Vjekoslav Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga*, 1836.
Antun Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, 1839.
Slovnica hervatska,1859.
- Gajevi protivnici: Ignac Kristijanović i Ante Kuzmanić

Filološke škole

Naziv škole	Predstavnici	Značajke
zagrebačka filološka škola	Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika*, 1859. Bogoslav Šulek, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, I.– II., 1860. (*Njemačko-hrvatski rječnik*) Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, 1874./1875.	- osnovni je cilj ove škole završiti standardizaciju jezika i u tom smislu nastaviti ilirsku koncepciju - zalagali su se za otvorenost hrvatskoga standardnog jezika (čiji je temelj jekavska štokavština) utjecaju svih narječja te utjecaju drugih slavenskih jezika - zbog korištenja nastavka *-ah* u genitivu množine (npr. *mnogo ženah*) prozvali su ih **ahavcima**
zadarska filološka škola	- glavni je predstavnik Ante Kuzmanić	- u početku se protive Gajevoj reformi i zalažu se za štokavski ikavski govor i tradicionalni dalmatinski grafijski sustav; s vremenom prihvaćaju Gajevu reformu, ali se ne odriču ikavskoga govora
riječka filološka škola	- glavni je predstavnik i utemeljitelj Fran Kurelac	- zalažu se da osnovicu standardnoga jezika čine one sastavnice koje su zajedničke većini slavenskih jezika - odbacuju nastavak *-ah* u genitivu množine i zagovaraju upotrebu starijih oblika s nultim morfemom (npr. *mnogo žen)*
škola hrvatskih vukovaca	- Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, 1882. - Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* - I. Broz, F. Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 1901.	- hrvatski vukovci pristaše su i sljedbenici Vuka Stefanovića Karadžića (1787. – 1864.) i njegova učenika Đure Daničića (1825. – 1882.) - smatrali su da su usmena književnost, djela Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića jedini uzor pravilnoga standardnoga jezika koji su poistovjećivali s novoštokavskim ijekavskim narječjem - zagovarali su fonetsko pisanje (»Piši kao što govoriš, čitaj kako je napisano.«)

20. STOLJEĆE

I. razdoblje (1901. − 1918.)

Početak XX. stoljeća obilježen je djelovanjem **hrvatskih vukovaca** − jezikoslovaca koji
prihvaćaju jezična i pravopisna rješenja Vuka Stefanovića Karadžića. Hrvatski vukovci su
i Ivan Broz i Franjo Iveković, autori *Rječnika hrvatskoga jezika*, 1901.
U rječniku su navedeni primjeri (odnosno potvrde) iz usmene književnosti te iz djela Vuka
Stefanovića Karadžića i Đure Daničića. Mnogi jezikoslovci upravo su to zamjerili autorima,
kao i činjenicu da su zanemarili hrvatsku (pisanu) književnost. Na liniji hrvatskih vukovaca jest i djelo Vatroslava Rožića *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, 1904. Autor zagovara jezična rješenja oslanjajući se na

štokavsko, a zanemarujući čakavsko i kajkavsko narječje. U školama se koriste *Gramatika hrvatskog jezika* Tome Maretića i *Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Florschütza. Godine 1911. izlazi djelo Nikole Andrića, *Branič jezika hrvatskoga* koje, kao što naslov ističe, brani hrvatski jezik oslanjajući se na hrvatsku jezičnu tradiciju te govoreći o različitostima hrvatskoga i srpskoga jezika.
U navedenom se razdoblju razvija i dijalektalno pjesništvo, što ne treba čuditi: u nastojanju
izjednačavanja hrvatskog i srpskog jezika, književnici spontano počinju pisati na narječjima
− ističući na taj način nadu i posebnost te ljepotu materinskoga jezika. Od dijalektalnih pjesnika najznačajniji su: Antun Gustav Matoš, Fran Galović, Dragutin Domjanić i Vladimir Nazor.

II. razdoblje (1918. − 1941.)

Navedeno je razdoblje omeđeno dvama političkim događajima: 1918. nastaje Kraljevina
Srba, Hrvata i Slovenaca, a 1941. Nezavisna Država Hrvatska. Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na jezičnom planu donosi ponovno nastojanje oko izjednačavanja hrvatskoga i srpskoga jezika, što je bio samo jedan od načina ukidanja nacionalnih razlika između Hrvata, Slovenaca i Srba.
Ponovo izlazi ***Pravopis*** Ivana Broza (prvo je izdanje tiskano **1892**. i ta se godina računa
kao godina prihvaćanja vukovskog jezičnog opredjeljenja u Hrvatskoj) koji u izdanjima
od 1921. do 1937. potpisuje Brozov suradnik i priređivač Dragutin Boranić. U naslovu izdanja rabe se izrazi: hrvatski ili srpski jezik (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*) i hrvatskosrpski jezik (*Pravopis hrvatskosrpskoga jezika* − pod tim naslovom pravopis izlazi
1934. i 1937.).
Svojevrstan otpor tom sustavnom izjednačavanju hrvatskoga i srpskoga jezika jest pokretanje časopisa ***Hrvatski jezik*** čiji je urednik hrvatski filolog Stjepan Ivšić, a u kojem se iznosi hrvatska jezična tradicija i praksa. Nastavlja se tradicija dijalektalne književnosti, a vrhunac joj u ovom razdoblju predstavlja djelo Miroslava Krleže, ***Balade Petrice Kerempuha*** (1936.). Nakon osnivanja Banovine Hrvatske (1939.), čime upravna i sudska vlast prelaze u ruke Hrvata, javlja se nastojanje da se i na jezičnom planu odvoje hrvatski i srpski jezik. Tako
je 1940. objavljen prvi razlikovni rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika (kojim se ukazuje na fonološke, morfološke, stilističke, leksičke i

sintaktičke razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika). Autori rječnika *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* su Petar Guberina i Kruno Krstić. Od jezičnih savjetnika važno je spomenuti Maretićev *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* (1924.). U veljači 1941. izlazi i I. svezak *Hrvatske enciklopedije* čiji je urednik bio Mate Ujević.

III. razdoblje (10. travnja 1941. − svibanj 1945.)

10. travnja 1941. uspostavljena je **Nezavisna Država Hrvatska**, što na jezičnom planu znači želju za čistoćom hrvatskoga jezika i brigu za povratkom potiskivanih hrvatskih riječi. Radi toga je osnovan i Hrvatski državni ured za jezik koji je imao savjetodavnu ulogu (brinuo se o čistoći i pravilnosti hrvatskoga jezika u javnoj uporabi). Spomenuti je ured 1942. sastavio *Koriensko pisanje* i 1944. *Hrvatski pravopis*. Godine 1944. Blaž Jurišić objavljuje najvažnija jezikoslovna djela ovoga razdoblja: *Nacrt hrvatske slovnice, I.*; *Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*.

IV. razdoblje (1945. − 1990.)

Godine 1945. južnoslavenski narodi opet žive u zajedničkoj državi koja je službeno stvorena
1943. − Demokratska Federativna Jugoslavija (kasnije nazvana Federativna Narodna Republika Jugoslavija te Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija). U jezičnom smislu hrvatski jezik ponovno se promatra u odnosu na srpski jezik, odnosno nastoji se izjednačiti sa srpskim i u neku mu ruku biti podređen. U prosincu 1954. u Novom Sadu održan je sastanak (tzv. **Novosadski dogovor**) na kojem je dogovoreno da je jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedan jezik s dva izgovora − ekavksim i ijekavskim. Ravnopravna su i oba pisma: latinica i ćirilica. U nazivu jezika ističu se oba dijela: hrvatskosrpski i srpskohrvatski.
Na osnovi zaključaka tzv. Novosadskog dogovora 1960. izlazi *Pravopis hrvatskosrpskoga*
književnog jezika čiji su izdavači Matica hrvatska i Matica srpska, a pravopis je poznat pod nazivom novosadski pravopis. Godine 1967. izlaze i prva dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* (A-F, G-K).
17. ožujka **1967**. u listu *Telegram* objavljena je ***Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog***
književnog jezika. Deklaraciju potpisuje većina hrvatskih kulturnih ustanova, a u njoj se traži: stvarna ravnopravnost slovenskog, hrvatskog, srpskog i makedonskog jezika te uporaba hrvatskog jezika u školama,

medijima i javnim ustanovama. Deklaracija i njezini potpisnici doživljavaju političku osudu. Godine **1971**. Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš objavljuju ***Hrvatski pravopis*** koji je zabranjen i prije nego što je objavljen. Godinu dana poslije izdala ga je hrvatska emigracija u Londonu zbog čega je pravopis i nazvan „**londoncem**".
Ostala značajna jezikoslovna djela toga razdoblja su:
gramatike: Brabec − Hraste − Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1952.
Težak − Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, 1973.
Skupina autora (Barić, Eugenija i dr.), *Priručna gramatika hrvatskoga književnog*
jezika, 1979.
pravopis: Vladimir Anić − Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1987.
rječnici: Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi*, 1966.
Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1971.
jezični savjetnik: Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, 1964.

V. razdoblje (1990. − 2000.)

Brojna jezikoslovna djela koja nastaju u tom razdoblju posljedica su promijenjenih političkih
okolnosti. Godine 1990. u Hrvatskoj dolazi do prvih višestranačkih izbora, do konstituiranja demokratski izabrane vlasti i do donošenja Ustava Republike Hrvatske.
Nakon osamostaljivanja Hrvatske i njezina međunarodnog priznanja njeguje se hrvatski
jezik.
Najznačajnija jezikoslovna djela koja nastaju u tom razdoblju:
pravopisi:
Babić − Finka − Moguš, *Hrvatski pravopis*, 1990. (novo izdanje pravopisa iz 1971.)
Anić − Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, 2001.
gramatike:
Skupina autora (Eugenija Barić i dr.), *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, 1990.
Stjepko Težak − Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, 2000.
Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, 1986.
Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, 1986.
Babić - Brozović - Moguš - Pavešić - Škarić - Težak, *Povijesni pregled, glasovi i*
oblici hrvatskoga književnog jezika, 1991.

rječnici:
Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 1991.
Vladimir Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, 1991.
Rječnik hrvatskoga jezika (ur. Jure Šonje), izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav
Krleža i Školske knjige, 2000.
Vladimir Anić, Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, 1999.
jezični savjetnik: *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1999.

LITERATURA:

- **Težak, Babić,** *Gramatika hrvatskoga jezika, 1994., Zagreb*
- **Babić, Ham, Moguš,** *Hrvatski školski pravopis,* ŠK, 2005., Zagreb
- **Zrinanjin, Snježana,** *Hrvatski na državnoj maturi - pravopis/gramatika/povijest jezika,* 2012., Zagreb
- **Zrinjanin, Snježana,** *Hrvatski na državnoj maturi, šk. 2012./13.,* 2012., Zagreb
- **Zrinjanin, Snježana,** *Hrvatski na maturi,* ŠK, 2001., Zagreb